

Marijan F. Kranjc
generalmajor v pokoju

BOJI ZA KOROŠKO 1918–1919

Prispevek srbskih dobrovoljcev v bojih za slovensko severno in zahodno mejo

Povzetek

BOJI ZA KOROŠKO 1918–1919 (Prispevek srbskih dobrovoljcev v bojih za slovensko severno in zahodno mejo)

O prispevku srbskih dobrovoljcev v bojih za slovensko severno in zahodno mejo v letih 1918 in 1919 ni nobene relevantne zgodovinske študije slovenskih ali srbskih zgodovinarjev, temveč le nekaj publicističnih zapisov in časopisnih člankov nacionalistične vsebine. Razlogov je več, predvsem pa pomanjkanje primarnih (arhivskih) in drugih virov. Zato so tudi nekatere ocene dvomljive in tudi nacionalistično obarvane. Skromno število do sedaj objavljenih zapisov ne omogoča dokončne ocene o tem prispevku srbskih dobrovoljcev. Zato je tudi podana iniciativa za vnovični pregled ohranjenega arhivskega gradiva o tej problematiki, predvsem arhiva Vrhovnega poveljstva srbske vojske in tujih arhivov, kakor tudi drugih virov in literature.

Ključne besede:

Prva svetovna vojna, boji za slovensko severno in zahodno mejo, srbski ujetniki – dobrovoljci, nelegalni del (slovenske) vojske, srbska vojska – legalna antantna vojska, sanitetna oskrba, padli srbski dobrovoljci in vojaki.

Abstract

STRUGGLE FOR CARINTHIA OF 1918–1919 (Contribution of Serbian volunteers to the struggle for the Slovene Northern and Western borders)

There has been no relevant study by Slovene or Serbian historians on the contribution of Serbian volunteers to the struggle for the Slovene Northern and Western borders, except for a handful of journal articles and nationalist responses published in newspapers. This has been due to several reasons, primarily due to the shortage of primary (archival) sources on the topic, which resulted in some arguable and biased assessments. The scarcity of published items does not allow a final assessment on the contribution of the Serbian volunteers to the struggle. The author proposes a new survey of the preserved archival materials, especially those kept at the archives of the Supreme Command of the Serbian Army and foreign archives, as well as other sources and publications.

Key words:

WWI, struggle for Slovene Northern and Western borders, Serbian POW's - volunteers, illegal part of (Slovene) Army, Serbian Army – legal allied army, KIA Serbian volunteers and soldiers

1 Uvod

V srbskem in slovenskem zgodovinopisju ni nobenega samostojnega članka niti študije, ki bi se ukvarjala s prispevkom in vlogo srbskih dobrovoljcev (bivših avstro-ogrskih ujetnikov) v bojih za slovensko severno in zahodno mejo po koncu prve svetovne vojne 1918/19. Obstoje samo krajši zapisi in pripombe. Lojze Ude¹, najbolj poznani slovenski zgodovinar in specialist za koroško problematiko, je v svojih »koroških« spisih poudaril, da bo o omenjeni problematiki posebej pisal, vendar to ni utegnil storiti.

Ostaja nam samo dejstvo, da je general Rudolf Maister, takoj po končanih bojih za Maribor, na prvem mestu poudaril »pogumno držo srbskih vojakov«, seveda, poleg delovanje ostalih slovenskih enot. Prepričan sem, da je takšna pohvala generala Maistra kot neposrednega poveljnika, najboljši pokazatelj prispevka srbskih dobrovoljcev ne samo v neposrednem boju za Maribor in severno slovensko mejo na Koroškem. Zahvala dr. Korošca izrečena v Ljubljani pa je bila namenjena predvsem podpolkovniku Stevanu Švabiću, ki je zaustavil italijansko vojsko v pohodu proti Ljubljani in rudnikom v Trbovljah.

V Sloveniji je Narodni svet v Ljubljani, kakor tudi podobni sveti in odbori po mestih in pokrajinah, imeli prvenstveno nalogo, da zagotovijo red in mir, da zaščitijo prebivalce in premoženje pred vojaškimi enotami, ki so se vračale s fronte, kakor tudi določene naloge razširitve meje oz. narodnostnega ozemlja v okvirih »Majniške deklaracije« in ciljnih Združene Slovenije. Pri opravljanju teh nalog so imeli naslednje možnosti: ustanavljanje prostovoljnih enot Narodne straže za vsaki kraj posebej, zadrževanje in domobiliziranje svojih »nacionalnih« enot – »slovenskih« polkov; začasno zadrževanje vračajočih se srbskih ujetnikov, zahtevanje pomoči rednih (antantnih) enot srbske kraljeve vojske in čakanje na odločitve mednarodne mirovne konference v Parizu o mirovnem sporazumu in razmejitvah.

Nepravično reševanje koroške mejne problematike po koncu prve svetovne vojne, je po analizi Zdravka Seručarja, visokega slovenskega častnika JLA, posledica treh glavnih razlogov: (1) nepripravljenosti slovenskega Narodnega sveta, (2) nepravočasne vojaške pomoči srbske vojske in (3) različnih interesov velikih sil glede izraženih italijanskih teritorialnih aspiracij in tudi pangermanskih teženj².

ato je cilj tega članka, da zaradi neraziskanih dogodkov in nasprotujočih si ocen, pokrene skupni napor, da se še enkrat pregledajo domači in tuji vojaški in drugi arhivi, pa tudi, da se zbere in kvalificirano oceni dostopno gradivo o prispevku srbskih prostovoljcev v bojih za slovensko severno in zahodno mejo v letih 1918–1919.

Zaradi uporabnosti sistema Cobiss, sem pregledal in podrobno proučil vse objavljene zgodovinske, publicistične in druge vire, ki zadevajo problematiko srbskih dobrovoljcev (prostovoljcev) v bojih za slovensko severno in zahodno mejo 1918/1919, z osnovnim ciljem, da zberem in prikažem relevantne in dostopne podatke (sezname, generalije, oborožitev, poveljniki, vojaški spopadi ipd, na podlagi katerih bi lahko zapisali zaključke radi verifikacije političnih, vojaških, diplomatskih in drugih rezultatov.

¹ Lojze Ude, (1896–1982), pravnik in zgodovinar, rez. poročnik avstro-ogrške vojske, pozneje tudi slovenske vojske generala Rudolfa Maistra, neposredni udeleženec vseh bojev za severno slovensko mejo, tajnik Narodnega sveta v Velikovcu, leta 1920 odlikovan z zlato Obiličevo medaljo za pogum, pisec monografije *Koroško vprašanje*, Ljubljana, 1976 in *Boj za severno mejo 1918–1919*, Maribor, 1977.

² Zdravko Seručar, *Vojne akcije u Koroškoj 1918/19*, Beograd 1950, str. 2, polkovnik JLA, Slovenec, predavatelj vojne zgodovine in geografije na Vojaški akademiji JLA, soavtor knjige *Osnovi vojne geografije (Jugoslavije i susednih zemalja)*, Beograd, 1961 (glavni avtor Ivan Božič, generalmajor)

Moram pa takoj priznati, da so rezultati mojih prizadevanj zelo skromni. Na slovenski strani manjka strokovna študija, katero je nameraval napisati Lojze Ude, na srbski pa manjka vsaj zbornik spominov srbskih dobrovoljcev, ki so neposredno sodelovali v bojih za slovensko severno in zahodno mejo, podobno kot so ga napisali slovenski prostovoljci v srbskih osvobodilnih vojnah 1912 do 1918³.

Menda je bilo nekaj spominov tudi na srbski strani, kar sem skušal pojasniti⁴, vendar brez pravega rezultata. Morda je celo obstajalo nekakšno društvo ali združenje srbskih dobrovoljcev, kar bi bilo potrebno še raziskati⁵.

Kot relevantne sem zato upošteval samo podatke in ocene dr. Mileta Bjelajca iz njegove monografije *Vojska Kraljevine SHS 1918–1921*, Zdravka Seručarja iz njegove brošure *Vojne akcije u Koruškoj 1918/19. godine* in Lojzeta Umeta *Boj za severno slovensko mejo 1918/19*.

Ker o navedeni problematiki nimamo nobene relevantne samostojne študije o dejanskem prispevku srbskih dobrovoljcev v bojih za slovensko severno in zahodno mejo v letih 1918/19, celo nasprotno, imamo nekaj nasprotnih ocen in ugovorov, je potrebno, da se ta zgodovinski primankljaj odpravi. Zato je ta članek skromen poskus, da se predmetna problematika ponovno obdelata na podlagi verificiranih podatkov, kakor tudi neobjavljene literature in neobdelanega arhivskega gradiva o Dravski diviziji VKJ in ukazih srbskega Vrhovnega poveljstva v letih 1918/19, da bi tako prišli do dejanske resnice in zaključili nepotrebne publicistične polemike in javne novinarske konfrontacije⁶.

Na podlagi določenih indicev predpostavljam, da še vedno obstoji arhivska materija srbskega Vrhovnega poveljstva, pa tudi srbske vlade. Predvsem gre za doslej neobjavljene dokumente o »nujnem« umiku podpolkovnika Švabića iz Ljubljane v Beograd, o nepravočasnem posredovanju srbske vojske na Koroškem, kakor tudi o nekaterih drugih dogodkih (umik enote kapetana Milosavljevića iz Grabštajna, ki so ga Avstrijci razorožili in poslali z vlakom preko Dunaja in Budimpešte v Srbijo, spletke srbskih diplomatov na pariških mirovnih pogajanjih in podobno).

Zato je poglavitni cilj tega članka, da se zaradi neraziskanih vprašanj in dilem, še enkrat pregledajo in raziščejo vojaški in drugi arhivi ter zberejo vsi potrebni podatki radi kvalitativne ocene prispevka srbskih dobrovoljcev v bojih za slovensko severno in zahodno mejo v letih 1918/19.

³ Dobrovoljci kladivarji Jugoslavije 1912–1918, Ljubljana, 1936

⁴ Milisav Sekulić, generalmajor iz Beograda, me je zaprosil, naj v romanu Maksa Šnuderla o bojih srbskih dobrovoljcev za severno slovensko mejo poiščem nekega Gagović Mileta in Momčilovića iz Ljiga. Pregledal sem okrog 500 strani navedene knjige, vendar je Šnuderle predstavil le lik nekega praporščaka Djure, katerega so se v Mariboru bali predvsem nemškutarji. Toda v svojem članku Odlikovanci na koroški fronti 1919, sem vseeno našel Momčilović Budimirja, kaplarja (desetnika) iz 1. polka Dravske divizije, ki je bil odlikovan s srebrno medaljo za pogum. Torej, ni bil dobrovoljec, ampak pripadnik redne srbske vojske. Kot »Djuro« je, po novinarju Nešoviću iz beograjske Politke, kasneje identificiran podnarednik Dragutin - Draža Despotović (1880–1968), iz vasi Rvat pri Studenici.

⁵ V ljubljanskem NUK sem pozneje zasledil samo letak s podpisom »Srbski prostovoljci«, očitno nekakšen protikomunistični manifest, z naslovom »Srbski prostovoljci vam prožajo bratsko roko«, ki je napisan januarja 1945 v slabi slovenščini. Sodeč po vsebini, gre očitno za četniški oz. plavogardistični propagandni letak.

⁶ Dejansko je šlo za edino polemiko o prispevku srbskih dobrovoljcev, ki jo je začel januarja 1990 v beograjski Politiki novinar Slobodan Nešović, na katero sta v ljubljanskih Naših razgledih kmalu zatem reagirala Bruno Hartman in Sašo Vuga. Nešović je zatem odvrnil Hartmanu, da je nepravilno ocenil prispevek srbskih dobrovoljcev, kar pa seveda ni točno, saj je Hartman svoje ocene baziral na številčnem stanju (150 srbskih dobrovoljcev napram 4.000 mobiliziranih slovenskih vojakov) na Štajerskem. Je pa vsekakor točna tudi Nešovićeva razlaga, da bi general Maister brez pomoči srbskih dobrovoljcev imel v Mariboru precejšnje težave, zato se jim je na koncu tudi posebej zahvalil za njihov moralni prispevek (pogum).

Čeprav o srbskih dobrovoljcih ni nobenih evidenc niti zbirnih podatkov, ocenjujem, da je v omenjenem obdobju bilo v Sloveniji največ 500 srbskih dobrovoljcev, in to 300 v Ljubljani, 150 v Mariboru in 50 v Celju. Po nekaterih podatkih jih je bilo okrog 1.400, medtem ko slovenski zgodovinarji navajajo celo številko 1.773 srbskih dobrovoljcev, pripadnikov 26. (srbskega) pehotnega polka⁷.

Karlo Nanut, zgodovinar in polkovnik v pokoju, tudi prvi direktor Vojaškega muzeja SV, me je prijazno opozoril na vir tega podatka. Namreč, dr. Momčilo Zečević je v svoji monografiji *Slovenska ljudska stranka in jugoslovansko vprašanje*, Maribor, 1977, tudi navedel naslednje podrobnosti:

- V »Komandi srpskih trup« v Ljubljani je bilo v začetku 524 podčastnikov in častnikov ter okrog 300 vojakov, pa je 45 častnikov takoj napotenih v Zagreb.
- Bataljon srbskih dobrovoljcev, ki naj bi nastopil proti Italijanom na Vrhniki, je štel 300 vojakov in določeno število podčastnikov in častnikov, je bil razdeljen v 4 čete.
- Šele 20. novembra 1918 je bil formiran 26. (srbski) pehotni polk, ki je štel 1.773 vojakov, podčastnikov in častnikov.

V Zakonu o borcih za severno mejo 1918-1919, ki je izšel 28. novembra 1968, je določeno, da se naredi poimenski seznam vseh borcev za slovensko severno mejo. Konec 1970 je objavljen Zbornik spominov v katerem je tudi seznam 3.344 borcev iz Slovenije, Italije in Avstrije, vendar pa v tem seznamu ni prav nobenega dobrovoljca (vojaka) iz Srbije⁸. Zares indikativno in tudi čudno!

Če je general Rudolf Maister posebej poudaril pogum srbskih dobrovoljcev v začetnih akcijah v Mariboru proti nemčurski zeleni gardi in šucveru na sami severni meji, potem bi bilo tudi logično, da se ta gesta slovenskega poveljnika upošteva v slovenski vojaški zgodovini. Toda dejstva govorijo, da se ta Maistrova pohvala ne omenja in tako tudi ne upošteva!

Tako v *Slovenski novejši zgodovini*⁹ sploh ni govora o prispevku srbskih dobrovoljcev (150) v Mariboru niti v Celju (50), v poglavju o italijanski zasedbi Slovenije novembra 1918 je na str. 515 samo napisano, da je »pohod proti Ljubljani preprečil oddelek srbske vojske pod poveljstvom Stevana Švabića«. In to je tudi vse!

Brez ocene o pomenu tega dejanja! Napačen je tudi podatek o jakosti te enote, saj ni šlo za oddelek (to sploh ni izraz za vojaško enoto, prej za upravno enoto), temveč za bataljon (okrog 300 vojakov) Poveljstva srbskih enot v Ljubljani oz. poznejšega srbskega 26. Pehotnega polka, ki so ga Italijani »priznali« kot del srbske antantne vojske in so se zato tudi umaknili iz Vrhnike proti Logatcu¹⁰. (Pozneje so se pritožili medzavezniški komisiji, pa je srbsko Vrhovno poveljstvo moralo odpoklicati podpolkovnika Švabića iz Ljubljane, češ, da je potreben na drugi dolžnosti v Beogradu).

Na osnovi pokazateljev iz sistema Cobiss, sem proučil vso zgodovinsko in drugo literaturo in vire na slovenski in srbski strani. Ker je Lojze Ude, sicer glavni specialist za koroška vprašanja, nameraval o srbskih dobrovoljcih napisati posebno študijo, to v svojih dveh monografijah *Koroško vprašanje* in *Boj za severno slovensko mejo*, ni ponavljal navedb iz študije Zdravka Seručarja *O vojaških akcijah na Koroškem 1918/19*.

⁷ Svetlana Vasović Mekina omenja v Večernih novostih 3. oktobra 2010, da je v Sloveniji sodelovalo 1.400 srbskih dobrovoljcev.. Po podatkih iz *Slovenske novejše zgodovine*, 2005, str. 190, jih je bilo celo 1.773!

⁸ Že omenjeni novinar Nešović celo trdi, da v Srbiji niso vedeli za ta zbornik in seznam. Čudno je tudi, da v svojem seznamu o odlikovancih s koroške fronte, nisem zasledil nobenega znanega srbskega dobrovoljca (podpolkovnika Švabića, kapetana Milosavljevića, poročnika Mirkovića in drugih).

⁹ *Slovenska novejša zgodovina 1948–1992*, 1. del, Ljubljana, 2005

¹⁰ Nekakšni »zgodovinarji« iz Harvardov naknadno celo trdijo, da so se Italijani umaknili na zahtevo tedanjega vrhniškega župana Franca Tršarja, ki je sicer gostil italijanskega poveljnika polka na svojem domu!

leta. Kopico zanimivih podatkov nam je v svojem romanu postregel Maks Šnuderl¹¹, neposredni udeleženec koroških dogajanj, pa tudi njegov prijatelj Miloš Vauhnik¹², sicer tudi brat bolj znanega polkovnika oz. brigadnega generala Vladimirja Vauhnik. Seveda, proučil sem tudi vse članke generala Rudolfa Maistra¹³. Naknadno sem dodal podatke iz prezrte študije polkovnika Viktorja Andrejke¹⁴ in dr. Aleksandra Nedoka¹⁵, našega rojaka iz Beograda. Nekaj podatkov mi je posredoval tudi zgodovinar Klemen L. Nekatero probleme srbskih dobrovoljcev sem razpravljal z upokojenim polkovnikom Karlom Nanutom, uglednim zgodovinarjem in publicistom, kar sem objavil tudi na svojem spletišču Vojaštvo. V reviji Vojno-sanitetni pregled Srbske vojske sem 2008, po nagovoru prijatelja dr. Aleksandra Nedoka, objavil članek z naslovom Vojna po vojni¹⁶, ki je tudi osnova tega zapisa.

2 Vojna po vojni – boji za Koroško 1918–1919

Prva svetovna vojna se je začela 28. julija 1914 z napadom avstro-ogrske vojske na Kraljevino Srbije, uradno pa se je končala 11. novembra 1918. Čeprav so nekatere države sovražnosti prekinile tudi prej, ostaja dejstvo, da se je preko teritorije Slovenije valila velikanska množica utrujenih in vojne naveličanih vojakov, menda celo okrog 1,5 milijona vojaških oseb. Vračali so se peš, na vozovih, kamionih in v vagonih, organizirano v logističnih ešalonih nacionalnih enot ali pa skupinsko in tudi posamezno. Dogajali so se tudi ropi in nasilništvo nad civilnimi prebivalci. Vračali pa so se tudi vojni ujetniki iz Avstrije, Nemčije, Italije in Rusije. Z njimi pa so prihajali tudi nosilci idej o boljševistični revoluciji in podobnih prevratniških idej. Zanimivo je tudi, da so Italijani zadrževali okrog 150.000 ujetnikov vse do sredine 1919. leta.

Situacija v Sloveniji je bila specifična, saj so se vračajoči slovenski vojaki in častniki že 29. oktobra 1918 organizirali v Ljubljani demonstracije, na katerih je poročnik dr. Mihailo Rostohar predlagal, da naj odpovedo poslušnost avstro-ogrskega cesarju in prisežejo novi in »svoji nacionalni državi – Jugoslaviji«¹⁷. Torej, ne Sloveniji!

S cesarskim dekretom z dne 1. novembra 1918 je bilo določeno, da vse narodne skupnosti bivše »rumene monarhije« formirajo svoje nacionalne vojaške enote. Zato je Narodni svet SHS v Zagrebu prevzel v svoje roke tudi vojaško oblast (ustanovljena je bila »Narodna vojska SHS«), teritorij Slovenije pa je razdelila na štiri vojne okraje. Za vojnega referenta v Ljubljani je bil odrejen dr. Lovro Pogačnik. Slovenija je v vojaškem smislu spadala pod »poveljstvo II. vojnega okrožja« v Ljubljani, na čelu katerega je bil

¹¹ Maks, Šnuderl, *Osvobodjene meje : kronika Maribora in slovenske severne meje v letih 1918/19* Maribor, Obzorja, 1968, roman, 585 stranica

¹² Miloš, Vauhnik, *Pe – fau, spomini*, Gorica, 1988, 212 stranica

¹³ Rudolph, Maister, general, seznam objavljenih člankov: *Tik pred prevratom; Mariborski dogodki 1. novembra 1918; Popoldanski dogodki v Mariboru ob prevratu dne 1. novembra 1918; Vojaški transporti in naše Podravje ob prevratu leta 1918; Marburger Schutzwehr – Mariborska varnostna straža; Stavke (štrajki) železničarjev ob prevratu v območju Maribora; Prevzem mestne uprave v Mariboru dne 2. januarja 1919; Kako sem postal gospodar Maribora; Krvavi mariborski dogodki pred desetimi leti; Prvo poglavje koroškega plebiscita.*

¹⁴ Viktor Andrejka, polkovnik, *Razvoj vojaštva in vojaški dogodki od prevrata do danes*, zbornik *Slovenci v desetletju 1918–1928*, 1928 Ljubljana, str. 269–295

¹⁵ Dr. Aleksandar Nedok, član ameriške Akademije medicinskih ved in Srbskega zdravniškega društva v Beogradu, *Borba za severne granice buduće zajedničke države krajem 1918 i 1919 i organizacija sanitetnih jedinica u tom periodu*, Zbornik del z znanstvenega posveta, Vojno-sanitetni pregled Srbske vojske, 2008, Beograd.

¹⁶ Marijan F. Kranjc, penzionisani general-major, *Rat posle rata – Doprinis srpskih dobrovoljaca u borbama za slovenačke severne in zapadne granice 1918/19*, Vojno-sanitetni pregled Srbske vojske 2010, Beograd, tudi na spletni stran Vojaštvo – Military oz. <http://users.volja.net/marijaknr/>

¹⁷ Janko Pleterski, *Prvo opredelenje Slovenaca za Jugoslaviju*, Beograd, 1976, str. 358–359

postavljen feldmaršalporočnik Nikola Ištvanović, Hrvat, za načelnika štaba pa zelo prizadevni generalštabni podpolkovnik Milan Ulmansky, Srb. Vendar zavezniki niso priznali novih slovenskih niti hrvaških vojaških enot! Po formiranju Narodne vlade v Ljubljani, je Narodni svet vseeno zadržal v svoji pristojnosti odločanje o mejni problematiki!

V Parizu je obstajal Jugoslovanski odbor, ki je na osnovi Majniške in Krfske deklaracije začel pogovore s predstavniki srbske kraljevske vlade zaradi skupnega nastopa v delegaciji SHS.

Kakor sem že poudaril, je Narodni svet Slovenije z dekretom dne 29. oktobra 1918 določil, da se v vseh krajih formirajo Narodne straže, katerih naloga je prvenstvo bila, da zaščitijo domače prebivalstvo pred eventualnim nasiljem vračajočih se vojakov razpadle avstro-ogrske vojske. Poziv je zajel vse moške od 17 leta naprej. Odziv je bil zelo dober, pa tudi orožja se je našlo. Samo organizacijo so vodili rez. častniki, ki jih je na teren poslalo poveljstvo II. vojnega okrožja¹⁸. V Ljubljani je Narodna straža v začetku štela komaj 100 pripadnikov, poveljeval pa ji je nadporočnik Peter Badjura¹⁹.

Pokrajinski narodni svet za Štajersko je Rudolfa Maistra, bivšega majorja avstro-ogrske vojske, povišal v čin generalmajorja, kateri je, kljub nasprotovanju Ljubljane, z energično akcijo 3. novembra 1918 prevzel vojaško oblast v Mariboru in s tem tudi na Štajerskem. Akcijo je izvedla skupino častnikov in vojakov bivšega 26. pešpolka, med katerimi so bili tudi srbski dobrovoljci! S tem je general Maister dejansko tudi odločil o bodoči meji z Avstrijo in Madžarsko.

2.1 Prispevek srbskih dobrovoljcev v bojih za Maribor in slovensko severno mejo

Srbski ujetniki so se iz Avstrije in Nemčije vračali domov preko Slovenije in Madžarske, z železnico, avtomobili, vozovi ali pa peš. Miloš Vauhnik navaja, da se je v tistem času nahajal v Šentilju na obisku pri svojem sorodniku in županu Thalerju. Srbski ujetniki so se vračali v glavnem vračali peš, posamezno ali pa v skupinah. Večjo skupino, ki jo je vodil poročnik Mirković, sta župan Thaler in župnik Evald Vračko sprejela z dobrodošlico, ker se je takrat že vedelo za združevanje Srbov, Hrvatov in Slovencev. Župnik je celo na cerkveni zvonik obesil narobe obrnjeno slovensko zastavo, pa so tako bivši srbski ujetnik že od daleč lahko videli »srbsko« zastavo. Ko so prišli do cerkve, so radovedno spraševali katero je to srbska vas, Nato jim je župan pojasnil, da so prišli na mejo bodoče skupne države Srbov, Hrvatov in Slovencev, torej, da so prišli le do Slovenije, ki jim bo omogočila, da se z vlakom odpeljejo domov, v Srbijo.

Župan Thaler je organiziral njihovo zbiranje, nato pa so jih s kamionom prepeljali v Maribor. Učitelj Poljanec je spremljal prvi kamion in ko so prispeli v Maribor, je poročal generalu Maistru ter predlagal, da se srbski dobrovoljci namestijo v vojašnici, da se jim da nova uniforma, seveda s šajkačo ter jih uporabi za stražarsko službo in druge dolžnosti.

Tako je v Mariboru dokaj hitro zbrana, opremljena in oborožena kompletna četa srbskih dobrovoljcev, njih okrog 150 vojakov, ki je prve dni, ob spremljavi češkega vojaškega orkestra, v glavnem paradirala po mariborskih ulicah. Sama pojava srbskih vojakov s šajkačami na glavi pa je na nemški del prebivalstva Maribora delovala naravnost šokantno. Tudi na avstrijske vojake in policiste, češ, prišli so že antantni

¹⁸ Zanimive podrobnosti je navedel polkovnik Viktor Andrejka v omenjeni študiji v poglavju »*Obramba pred invazijo avstro-ogrske vojske v Sloveniji*«.

¹⁹ Zdravko Seručar, *Vojne akcije u Koruškoj 1918/19*, Beograd, 1950, str. 26–28

vojaki! Dokler general Maister ni na Štajerskem mobiliziral dovolj slovenskih vojakov (splošno mobilizacijo je samovoljno razglasil 9. novembra 1918), je s to četo srbskih dobrovoljcev, sicer dobro plačanih (vojaki so prejeli 5, častniki pa 15 kron) reševal vse ostale večje težave in probleme, da je Maribor ostal slovenski in da je bila slovenska severna meja zasedena in zavarovana s strani srbskih, t. j. antantnih sil! »Srbska« četa je bila ustanovljena 7. novembra 1918 in je bila sestavni del novega Mariborskega pehotnega polka, v katerem je bilo tudi nekaj »soluncev«(21) – slovenskih dobrovoljcev v srbski vojski²⁰.

Nekaj časa je sintagma o srbskih vojaških enotah kot antantnih sil veljala, pa četudi je general Maister moral umakniti srbske vojake, ko so nemški železničarji zagrozili s stavko. No, za zgodovino je važno poudariti, da je general Maister po vseh opravljenih nalogah posebno poudaril pogum srbskih vojakov! Mnogo zgodovinarji so zanemarili to gesto generala Maistra. To pa ni storil Lojze Ude, saj ga je prav ta gesta spodbudila, da je izjavil, kako bo moral o prispevku srbskih vojakov – dobrovoljcev napisati posebno študijo. Vendar ga je smrt prehitela!

Okrog 50 srbskih dobrovoljcev, s poročnikom Mitrovićem na čelu, je bilo v sestavi čete 39. celjskega pehotnega polka, pod poveljstvom nadporočnika Franje Malgaja, ki je prva pogumno posegla v boje za slovensko Koroško²¹. Tako sem tudi naknadno zvedel, da sta usodnega dne 6. maja 1919 na Tolstem vrhu skupaj z Malgajem padla Anton Ermenc, ranjen in zajet, kasneje pa zločinski ustreljen je bil Jovo Zapundžić, srbski dobrovoljec. Trije padli srbski dobrovoljci pa so bili na spomeniku padlih vojakov 39. celjskega pehotnega polka. No, osebno sem bil posebno zadovoljen, ker sem tudi zvedel (Andrejka, 1928, str. 288) da je nadporočnik Malgaj »žrtvoval svoje življenje za domovino«, kar tudi potrjuje mojo tezo, da je ranjen pred zajetjem storil častni samomor, saj je moral videti ali čutiti kako so avstrijski vojaki urlikali, ko so zajeli ranjenega srbskega dobrovoljca.

Posebno tragično usodo je doživel bataljon srbskih dobrovoljcev (280 vojakov in 7 častnikov) iz sestave 26. srbskega polka iz Ljubljane, ki pod poveljstvom kapetana Milovana Milosavljevića 15. decembra 1918 zavzel Grabštajn pri Celovcu. Obkoljeno enoto so Avstrijci prepričali, da niso sestavni del stare Srbske kraljeve vojske in tako nimajo status antantnih sil, kar je bilo deloma res, saj je kapetan Milosavljević že v Ljubljani dobil ukaz, da naj »ne streljajo«. Zato se je odločil, da sprejme avstrijsko ponudbo, pa so jih z vlakom preko Dunaja in Budimpešte prepeljali v Srbijo²². Umik srbske dobrovoljske enote iz Grabštajna je seveda imel katastrofalne posledice za že tako slabo pripravljeno slovensko ofenzivo pod poveljstvom polkovnika Bleiweisa.

Namreč, na diplomatske signale iz antantnih krogov, da bodo na mirovni konferenci v Parizu priznali predvsem tisto, kar je bilo ali pa bo z vojsko zavzeto, je Narodni svet v Ljubljani 29. aprila 1919 odobril »veliko ofenzivo« na Koroškem, ki sta jo vodila polkovnik Milan Bleiweis in major Alfred Lavrič. Ker je šlo za slabo pripravljen projekt, je ofenziva doživela popolni poraz!

Pozneje je to popravljeno, ko so enote redne srbske vojske in slovenskih enot pod skupnim poveljstvom divizijskega generala Krste Smiljanića, po skrbnih pripravah in z odločnim posegom med 28. majem in 6. junijem 1919 osvojile celotno Koroško, pri čemer je 6. četa Ljubljanskega pehotnega polka dosegla Gospo Sveto. Kasneje je vse to s plebiscitom izgubljeno!

²⁰ Marijan F. Kranjc, *Slovenska vojaška inteligenca*, Grosuplje 2005, str. 353–356

²¹ Marijan F. Kranjc *Franjo Malgaja Vojni spomini 1914–1919*, Maribor Pro-Andy 2009

²² Lojze Ude, *Boj za severno slovensko mejo 1918/19*, Maribor, 1977, str. 81–84

2.2 Prispevek srbskih dobrovoljcev v bojih za Ljubljano in zahodno slovensko mejo

Večji del srbskih ujetnikov se je iz Nemčije vračal z vlakom prek Jesenic in Ljubljane. Ko je 10. novembra 1918 prispela prva večja skupina (470 častnikov in 800 vojakov, po drugih podatkih pa 524 častnikov in 300 vojakov), je bila v Ljubljani na železniški postaji dočakana s prisrčno dobrodošlico Narodnega sveta in prebivalcev. Transportno enoto je vodil konjeniški podpolkovnik Stevan Švabić, ki je tudi sicer veljal za odličnega častnika, vendar je bil takoj v začetku vojne ranjen in tako tudi zajet. Ker je bil seznanjen z ustanovitvijo države SHS, je na predlog Narodnega sveta v Ljubljani, po telefonskem razgovoru s podpolkovnikom Milanom Pribičevićem, vodjo vojaške misije Srbskega vrhovnega poveljstva v Zagrebu, ostal s polovico transporta v Ljubljani, drugi del, pod poveljstvom podpolkovnika Borisava Subotića pa je nadaljeval pot v Zagreb²³. Navedena srbska enota jakosti bataljona (300 vojakov) je bila najprej podrejena t. i. »Komandi srbskih trup« (Poveljstvu srbskih enot) na čelu s podpolkovnikom Stevanom Švabićem, da bi kasneje bila preimenovana v srbski 26. pehotni polk, ki je bil podrejen poveljstvu II. vojnega okrožja v Ljubljani oz. Narodni vladi v Ljubljani, štel pa naj bi 1.773 častnikov, podčastnikov in vojakov.

Stevan Švabić, polkovnik (Arhiv VKJ, Beograd)

Ko so se italijanske enote približale Vrhniki v nameri, da nadaljuje pohod proti Ljubljani in zasavskim rudnikom, je podpolkovnik Stevan Švabić najprej z noto, potem pa 13. novembra 1918 tudi z energičnim nastopom bataljona srbskih dobrovoljcev (300 vojakov z 12 mitraljezi, tudi s konjeniškim eskadronom), ki so pripadali Poveljstvu srbskih enot v Ljubljani, pod poveljstvom kapetana Kojundžića, prisilil Italijane, da so se vrnili na mejno črto pri Logatca in Planini.

Tako je bila rešena Ljubljana in zasavski rudniki, toda srbsko Vrhovno poveljstvo je na intervencijo italijanske vlade nujno odpoklicalo podpolkovnika Švabića iz Ljubljane, češ, da je potreben na drugi dolžnosti v Beogradu. No, zasluge srbskih dobrovoljcev in podpolkovnika Švabića so bile zgodovinsko priznane.

Samozvana »zgodovinarja« nacionalističnega (po SW) društva Hervardi sta sicer nedavno hotela popraviti že več kot 90 let staro zgodovinsko resnico in plasirati štorijo, da je Italijane zaustavil tedanji vrhniški župan Franc Tršar, ki je sicer gostil poveljnika italijanskega polka²⁴.

Ob tem je potrebo povedati resnico, da takrat v okolici Ljubljane ni bilo prav nobene slovenske vojaške enote, ki bi se postavila po robu italijanski vojski, saj je na novi mejni črti bilo že 50.000 vojakov, pripravljenih, da realizirajo apetite italijanskih iredentistov!

Namreč, šele 13. novembra 1918 je Narodna vlada v Ljubljani izdala uredbo o domobilizaciji že znanih slovenskih polkov (Andrejka, str. 273) in jih tudi našteva (17,

²³ Vlado Strugar, *Srpska vojska u zaštiti jugoslovenskog prostora krajem godine 1918*. V: *Stvaranje jugoslovenske države 1918*, Beograd, 1918, str. 151

²⁴ Marijan F. Kranjc, *Kdo je leta 1918 zaustavil Italijane na Vrhniki – srbski podpolkovnik Stevan Švabić ali vrhniški župan Franc Tršar? (Manj znana dejstva o koncentracijah italijanske vojske na zahodnih mejah Slovenije in agresivnih teritorialnih pretenzijah)*, spletišče Vojaštvo oz. <http://users.volja.net/marijankr/>

87, 97, 26 oz. Ljubljanski, Celjski, Mariborski, Tržaški, Planinski), kar se tudi šteje kot začetek »organizacije slovenskega vojaštva«! Torej, ne 1991 ...

No, potrebno je tudi povedati, da je na prvi mobilizacijski poziv Narodne vlade že 5. novembra 1918 delno popolnjen bivši 2. planinski polk, dokončno pa je formiran šele 11. novembra 1918, ko je preimenovan v Slovenski planinski polk. Vendar ni šlo za antantno enoto, zato je tudi razumljivo, da ni poslan nasproti italijanski – antantni vojski v Vrhniki, ki je zasedla del slovenskega ozemlja zahodno od črte Triglav–Logatec–Sušak

General Maister je 9. novembra 1918 u Mariboru samoiniciativno proglasil mobilizacijo na Štajerskem, vendar je bil iz Ljubljane takoj okregan! Odziv ljudi je bil kar dober, pa je general Maister v Mariboru formiral Mariborski pehotni polk, v Celju pa nekaj slabši Celjski pehotni polk. S temi enotami je general Maister tudi začel zasedati slovensko severno mejo na črti od Radgone do Dravograda. Pri tem je general Maister zelo pretkano uporabljal četo srbskih dobrovoljcev kot del antantnih sil za osvajanje strateških točk (Šentilj), nato pa so srbske vojake zamenjali slovenski! Potrebno je tudi povedati, da so takšni taktični prevari Avstrijci nasedali vse do Grabštajna, na kar so bili menda opozorjena s strani italijanske vojske.

V drugi polovici novembra 1918 se je v Ljubljani začelo formiranje Ljubljanskega pehotnega polka, od Primorcem pa je formiran nekaj slabši Tržaški pehotni polk. Seveda so formirane tudi druge enote za podporo in potrebne štabne službe. Tako je bilo ob koncu novembra 1918 v operativni evidenci 610 častnikov in 8,315 vojakov, vendar za operativno uporabo le okrog 2.500 vojakov²⁵. Seveda, v to število je potrebno prišteti še okrog 500 srbskih dobrovoljcev, ki so bili razporejeni v Ljubljani (300), Mariboru (150) in Celju (50).

3 Sanitetna oskrba v Sloveniji – civilni in vojaški sanitet

Radi sanitetne oskrbe in zaščite nove slovenske vojske so bili evidentirani tudi aktivni in rezervni sanitetni častniki Dr. Aleksandar Nedok je v arhivu Sanitetnega oddelke Vrhovnega poveljstva Srbske vojske uspel identificirati naslednje aktivne sanitetne častnike avstro-ogrske vojske²⁶, ki so se prijavili vojaškimi oblastem po mestih, in sicer:

- V Ljubljani: dr. Janko M. Šovs, polkovnik, dr. Rihard T. Jug, major, Vladimir F. Ferjan in dr. Andrej F. Arnšek oba kapetana I. razreda.
- V Celju: dr. Matej K. Justin, kapetan I. razreda.
- V Mariboru: dr. Rudolf I. Kobal, major (pozneje sanitetni brigadni general VKJ) in dr. Ivan A. Zorjan, kapetan I. razreda.

Navedena skupina sanitetnih častnikov je poskrbela za sanitetno zaščito prve slovenske vojske generala Rudolfa Maistra, po ustanovitvi Vojske SHS oz. VKJ pa so vsi vstopila v njene vrste.

Kot že rečeno, je novembra 1918 formirano nekaj novih enot Slovenske vojske: Ljubljanski, Celjski, Planinski, Mariborski polk in nekaj topniških in drugih enot, v vse pa so postavljeni tudi sanitetni častniki, zdravniki, predvsem rezervni. Na žalost, zaradi

²⁵ Zdravko Seručar, *Vojne akcije u Koruškoj 1918/19*, Beograd, 1950, str. 29

²⁶ Vrhovna Komanda, Sanitetsko odeljenje, *Knjiga lekara i medicinara 1916-1919*, A.V.I.I. Beograd, pop. 3a, škatla 95, fasc. 1, dok. 4

slabe evidence njihove sezname ni bilo mogoče najti. Seveda pa je vprašanje, če so sploh ohranjeni arhivski dokumenti in kje jih iskati. Slučajno sem našel le podatek (Andrejka, str. 289), da je bil v Planinskem polku sanitetni referent dr. Ivan Kecelj, iz Trzina, ki pa je padel 14. 1. 1919 pri Lindenhoffu, pokopan pa je bil v Velikovcu.

Vsekakor je razumljivo, da so ranjencem najprej priskočili na pomoč civilni zdravniki in že obstoječe civilne bolnišnice. No, glavna naloga sanitetnega oddelka Vrhovnega poveljstva Srbske vojske oz. VKJ je bila formiranje vojaških bolnišnic. Kot je že omenjeno, so pri formiranju vojnih bolnišnic v Ljubljani in Mariboru predvsem sodelovali že omenjeni sanitetni častniki avstro-ogrske vojske, pozneje pa so jim bili dodeljeni še izkušeni sanitetni častniki iz t. i. premičnih poljskih bolnišnic oz. previjališč srbskih divizij (Drinske in Donavske). Sezname osebja obeh vojaških bolnišnic pa bo potrebno šele sestaviti.

Večina Slovencev, sanitetnih častnikov avstro-ogrske vojske, je novembra 1918 prestopila v novo in skupno Vojsko države SHS oz. Vojsko kraljevine Jugoslavije.

Ni pa znano, kaj se je zgodilo s skupino slovenskih zdravnikov, ki so v obdobju 1914–1917 pristopili v srbske dobrovoljske enote in prišli 1917 iz Rusije na solunsko²⁷. Radi evidence navajam njihov seznam po letih vstopa v srbsko vojsko:

- **1914 (1):** dr. Drago Marušič;
- **1916 (12):** dr. Stanko Erhartič, dr. Jože Ermenc, dr. Tone Eržen, dr. Fajdiga, dr. Radovan Gajda, dr. Milko Gnezda, dr. Ernest Gorišek, dr. Vladimir Grahli, dr. Janko Kotnik, dr. Janko Lavrin, dr. Valentin Meršol in dr. Jože Ravnik;
- **1917 (7):** dr. Josip Erat, major dr. Fajdiga, dr. Matko Heric, dr. Ferdo Kunej, dr. Tone Lovrič, dr. Tone Lovšin in dr. Lavoslav Mastnak;
- **1918 (6):** dr. Radovan Brenčič, dr. Ivan Dražen, dr. Ivan Gmajnar, dr. Josip Hebein, dr. Ljudevit Peric in dr. Josip Wiegele.

V bojih na Koroškem so od 5. novembra 1918 do 15. junija 1919 sodelovale enote Drinske in Donavske divizije, pa je tako na podlagi arhivskega gradiva sanitetnega oddelka Srbske vojske ugotovljeno (Nedok, 2008), da so sanitetni častniki teh enot delovali takole:

- V Ljubljansko vojno bolnišnico so bili napoteni: dr. Rafailo Margulis, kapetan I. razreda, dr. Rafailo Anfandari, kapetan I. razreda in medicinec Branislav Stanojević (kasneje profesor Medicinske fakultete v Beogradu).
- V 4. pehotnem polku: dr. Milutin Djordjević, kapetan I. razreda, dr. Radovan Milutinović, kapetan II. razreda in medicinec Aleksandar Todorović.
- V 7. beograjskem pehotnem polku: dr. Haim Ruso, kapetan I. razreda, dr. Salomon Azriel, kapetan II. razreda in medicinec Milan Budimirović.
- V 8. pehotnem polku: dr. Svetozar Cermanović, kapetan I. razreda, dr. Stevan Poljak, poročnik (pripadnik Dobrovoljske divizije) in medicinec Milko Gnezda, podporočnik (Slovenec in pripadnik Dobrovoljske divizije).
- V Donavskem poljskem topniškem polku: dr. Stojan Najdanović, poročnik in medicinec Dragoljub Božić, narednik.

²⁷ Njihov seznam sem objavil na spletni strani Vojaštvo, pa tudi v knjigi *Slovenska vojaška inteligenca*, str. 346–347. Njihove življenjske poti je spremljal dr. Aleksandar Nedok in tudi predstavil v slovenskem Zdravniškem vestniku, 75/2006, Ljubljana.

- V 1. konjenišlem polku »Miloš Obilić«: medicinec Franjo Vuletić, podporočnik (pripadnik Dobrovoljske divizije).
- V Drinskem gorskem topniškem polku: dr. Milutin Obradović, kapetan II. razreda.
- V Drinskem havbičnem divizionu: medicinec Viktor Cosič (Slovenec, dobrovoljč od 1914).
- V Drinskem topniškem divizionu: medicinec Dušan Nikolić.

Ni pa ugotovljeno kdo je opravljal dolžnost sanitetnega referenta v 26. srbskem polku v Ljubljani pod poveljstvom podpolkovnika Stevana Švabića.

V Ljubljani je 1. februarja 1919 formirano poveljstvo Dravske divizije (območja) na čelu z divizijskim generalom Krstom Smiljanićem. Prvi sanitetni referent je bil dr. Svetozar Pešić, podpolkovnik, prej na dolžnosti v Drinski diviziji, 10. maja 1919 ga je nasledil dr. Čedomir Mihailović, polkovnik.

V tem času je za načelnika Stalne vojne bolnišnice v Ljubljani postavljen dr. Jovan Milosavljević, podpolkovnik. V Mariboru je vojno bolnišnico vodil dr. Rudolf Kobal, major, Ljubljančan, poznejši sanitetni brigadni general VKJ..

Zanimivo bi bilo ugotoviti sestavo in organizacijo vojnih bolnišnic. Pri pisanju vojnih spominov Franje Malgaja sem naletel na nepreverjen podatek, da je v Sloveniji v obdobju bojev za Koroško delovala Vojna bolnišnica v Ljubljani s 123 zdravniki in bolničarji, v Mariboru pa 41 ter železniški bolniški vlak.

4 Padli srbski dobrovoljci in vojaki v bojih za Koroško

Žalostno je dejstvo, da doslej ni javno objavljen seznam ranjenih in padlih srbskih dobrovoljcev v bojih za Koroško. Razlogi so lahko različni, vsekakor pa je krivdo iskati na obeh straneh. Če pa k temu dodam še povsem drugi podatek, da srbskih dobrovoljcev ni niti med odlikovanci s Koroške fronte 1919²⁸, bo bolj razumljivo, kdo je krivec za takšno stanje.

Zares je čudno, da Srbi nimajo nobenega uradnega seznama ranjenih, padlih pa niti odlikovanih dobrovoljcev v bojih za Koroško. Nimajo pa niti nobenih spominskih zapisov niti združenja. Tudi ne skrbijo za grobove svojih padlih na Koroškem.

Če pa niso ohranjeni v arhivih sezname padlih, so vendarle ohranjena imena na spomenikih. Na to dejstvo me je prijazno opozoril Klemen I., zgodovinar in pisec tipkopisa o zgodovini 39. celjskega pešpolka.

Tako je odkril, da so na spomeniku padlim vojakom 39. celjskega polka tudi trije srbski vojaki, po vsej verjetno iz skupine 50 vojakov – srbskih dobrovoljcev, ki so bili dodeljeni nadporočniku Franju Malgaju. Po pisanju časopisa Nova doba z dne 30. maja 1932 je bil v celjski vojašnici odkrit spomenik 43 padlim pripadnikov 39. celjskega pešpolka, na katerih so tudi imena treh Srbov, in to: (1) Živko Mihajlović in (2) Dragoljub Marinković, ki sta padla 10. in 15. decembra 1918 pri Malem Št. Vidu ter (3) Jovo Zapundžić, ki je bil ranjen in ujet ob svojem poveljniku Franju Malgaju, pa zatem 6.5. 1919 ubit v avstrijskem zaporu v Guštanju (V omenjenem članku je 2x zapisan Anton Ermenc, verjetno pa bi moral biti zapisan kot tretji Srb prav Jovo Zapundžić, ki je omenjen v spominskem članku, po nekaterih podatkih vojak-solunec oz. orožnik, ki naj bi imel tudi spominsko ploščo na magistratu v Ravnah, kjer je bil nekoč zapor v katerem je bil Zapundžić ustreljen).

Omenjeni spomenik so 1941 uničili Nemci, ponovno pa je 27. aprila 1975 na pročelju vojašnice »Slavka Šlandra« odkrita spominska plošča z imeni 41 padlih v bojih za Koroško, o čemer je objavljen članek v Novi dobi z dne 8. maja 1975 pod naslovom Spominsko obeležje za severno mejo. O padlih Srbih je zapisano samo naslednje: »Tu so tudi trije Srbi, ki so že tedaj pordili bratstvo s Slovenci.«

Novinarka Svetlana Vasović Mekina je v Večernih novostih v Beogradu objavila dne 3. oktobra 2010 zapis o padlem srbskem dobrovoljcu Jovanu Vatkoviću²⁹, ki ima spomenik iznad Črne na prevoju »Pri pikovem« ob cerkvi Sv. Helene, na katerem piše (v latinici in cirilici), da je tukaj 28. maja 1919 pokopan padli srbski vojak, spomenik pa so mu postavili domačini.

No, navajam pa tudi edini najdeni seznam o padlih srbskih dobrovoljcih in vojaki, ki ga je objavil polkovnik Andrejka v že omenjeni študiji na str. 291–292, in sicer:

- a) Padli dobrovoljci 26. polka:
- Stanojević Savo, vojak, iz vasi Vrnovec pri Vranju, padel 12. 1. 1919 pri Področci, pokopan na Jesenicah.
 - Petrović Dimitrije, vojak, iz vasi Stubica pri Paračinu, padel 12. 1. 1919 pri Področci, pokopna na Jesenicah.
 - Savić Dragoljub, vojak, iz vasi Vince pri Požarevcu, padel 12. 1. 1919 pri Področci, pokopan na Jesenicah.
 - Slavnić Mile, vojak, iz Gline pri Vojniću, padel 3. 5. 1919 pri Dravogradu, pokopan prav tam.

²⁸ Marijan F, Kranjc, *Odlikovanci s Koroške fronte 1919*, Vojnogodovinski glasnik št. 18, Logatec 2004

²⁹ Omenja ga tudi polkovnik Andrejka, da je bil Vatković iz Vel. Zaločke, da je bil pripadnik 7. pešpolka, da je pokopan pri Sv. Heleni pri Velikovcu (?), vendar brez datuma smrti.

b) Padli v koroški ofenzivi iz 7. pešpolka:

- Janjina Rade, vojak, iz vasi Maliske pri Zagrebu, padel 28. 5. 1919 pri Železni Kapli.
- Mihailović N.A., rez, kapetan, iz vasi Orašja pri Smederevu, padel 3. 5. 1919 pri vasi Kamen.
- Lilić Nikola, kaplar, iz vasi Malo Orašje pri Smederevu, padel 2. 6. 1919 pri vasi Kamen.
- Matejić Kostadin, vojak, iz vasi Dubova pri Smederevu, padel 2. 6. 1919 pri vasi Kamen.
- Stepanović Ljubo, iz Kumodruća (?) pri Beogradu, padel 2. 6. 1919 pri vasi Kamen,
- Andrejević Milutin, narednik, iz vasi Lubasovica pri Piroću (?) padel 3. 6. 1919 pri Dobrlavasi.
- Vatković Jovan, vojak, iz Velike Zaločke, padel pri Sv. Heleni – Velikovec.
- Padli v koroški ofenzivi iz 8. pešpolka:
- Milić Petar, narednik, iz Beograda, padel 30. 5. 1919 pri vasi Šajda, pokopan prav tam.
- Predić Svetomir, vojak, iz vasi Lozovik pri Smederevu, padel 28. 5. 1919 v soteski Drave pri Železni Kapli.
- Milenković Lj. S., vojak, iz vasi Vodice pri Smederevu, padel v vasi Jezersko, pokopan v Ljubljani.
- Ristić Milan, vojak, iz vasi Bašin pri Vranju, padel 4. 6. 1919 pri Dobrlavasi, pokopan prav tam.

Predpostavljam, da bi s pregledom mrliških knjig in na druge načine, lahko ugotovili še drugi primeri padlih srbskih dobrovoljcev, ki doslej javnosti niso bili znani.

5 Diskusija o neraziskanih problemih

V svojem prispevku (Marijan F. Kranjc, *Vojna po vojni*, 2008) za znanstveni posvet, ki ga je 2008 organizirala Sanitetna uprava Srbske vojske v Beogradu, sem tudi lociral tri aktualna problema okrog problematika srbskih dobrovoljcev v Sloveniji 1918/19. Delni odgovori so bili navedeni v glavnem referatu (Dr. Aleksandar Nedok, *Borba za severne granice buduće zajedničke države krajem 1918 i 1919 i organizacija sanitetnih jedinica u tom periodu*, 2008), ki jih bom navedel in nanje tudi repliciral. Tako bo diskusija o neraziskanih problemih bolj tvorna za končno razpravo in zaključke.

Potrebno je naglasiti, da je zavezniško Vrhovno poveljstvo zelo ostro ukorila srbsko Vrhovno poveljstvo glede prepovedi formiranja in podrejanja nacionalnih vojaških enot (slovenskih in hrvaških) srbski vojski, ki je imela sicer prerogative antantne, zavezniške vojske. To je bilo dogovorjeno v točki 2. Pogodbe o premirju, ki je bila sklenjena 3. novembra 1918³⁰.

Čeprav je pri bojni uporabi enot srbskih dobrovoljcev v Sloveniji 1918/19 šlo za taktično prevaro s strani generala Maistra, podpolkovnika Švabića in nadporočnika Malgaja, je povsem očitno in tudi zgodovinski dokazano, da je bil njihov prispevek dejansko odločilen v bojih za slovensko severno in zahodno mejo 1918–1919 oz. za meje bodoče Države SHS oz. Kraljevine Jugoslavije.

³⁰ Mile Bjelajac, *Stvaranje vojske Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba*, Istorijski institut, Beograd, Zbornik radova 7, str. 376

Ne gre pozabiti niti prispevka pomembnih posameznikov. Tako je tudi znano, da je prav Mihajlo Pupin odločilno vplival na ameriškega predsednika Wilsona, da se Bled, sicer biser Slovenije, ne dodeli Italiji!

Dejstvo je tudi, da se je Slovenija oddolžila srbskim dobrovoljcem za njihov pogum in odločno delovanje. Zdi se mi, da je vsekakor najvažnejša sicer malo znana ustna pohvala generala Maistra, ki jo je izrekel po osvojitvi Maribora, pri čemer je predvsem pohvalil njihov pogum. Primerno se je polkovniku Švabiću zahvalila tudi Ljubljana, saj je že 12. junija 1923 eno od ljubljanskih ulic poimenovala po njem, 23. oktobra 1930 pa je polkovnika Stevana Švabića proglasila za častnega meščana Ljubljane. Končno, polkovnik Švabić je tudi primerno predstavljen v Enciklopediji Slovenije.

In navsezadnje, dr. Anton Korošec, voditelj Slovenske ljudske stranke in glavni slovenski predstavnik v Jugoslovanskem odboru v Parizu, je na javni proslavi »Zjedinjenja« v Ljubljani 1. decembra 1918 izrekel odločilne besede: »Slovenci so zahvalni Srbiji in srbski vojski, ker so mnogo storili za obrambo našega ozemlja«³¹.

No, vsekakor pa bi bilo potrebno raziskati stališča srbskega Vrhovnega poveljstva v odnosu na svoje dobrovoljce v Sloveniji. Poudarjam predvsem vprašanje, ali jih je zares smatrala za svoje, pa četudi so srbski dobrovoljci ostali v Sloveniji po dogovoru Švabić–Prebilović, vsekakor pa je podpolkovnik Švabić moral tudi upoštevati navodila poveljnika II. vojnega okrožja v Ljubljani, pozneje pa tudi Dravske divizije.

Namreč, osebno me čudi, da na seznamu odlikovancev s Koroške fronte³² ni niti enega srbskega dobrovoljca niti njihovih zaslužnih častnikov – poveljnikov (kapetana Mitrović in Kolundžić, podpolkovnik Švabić), znano pa je, da so te sezname sestavljala poveljstva polkov in samostojnih enot, torej bi takšen seznam lahko naredilo tudi poveljstvo 26. srbskega polka. Zdi se mi, da so srbski dobrovoljci v Sloveniji prekoračili svoja pooblastila, namreč, da so se predstavljali kot antantna vojska. Najbolj prepričljiv dokaz za takšno stališče je prav gotovo nujni odpoklic podpolkovnika Švabića iz Ljubljane, ki se je menda zgodil na pritožbo oz. zahtevo italijanske vlade (diplomacije, vojske).

Če se pokaže, da je tedanji predsednik srbske vlade Nikola Pašić, posebej pa še Vrhovno poveljstvo srbske vojske, imeli negativno oz. odklonilno stališče do srbskih dobrovoljcev v Slovenije, potem tudi ne čudi, da sami dobrovoljci niso ustanovili kakšnega svojega združenja, napisali spomine in izdali svoj zbornik. Končno, nobenega od 500-tih srbskih vojakov in častnikov, ni na uradnem seznamu nosilcev Koroške spomenice, ki so ga sestavljali 1939/40!

Kritične pripombe nekaterih nacionalistično usmerjenih zgodovinarjev, posameznikov in društev, se v glavnem nanašajo na negativno stališče tedanjega predsednika srbske vlade Nikola Pašića v odnosu na slovenske (teritorialne) ambicije, popuščanje italijanskim pritiskom in pretenzijam, predvsem pa okrog zamujenega prihoda redne srbske vojske radi zaščite slovenske severne in zahodne meje. Resne so bile tudi kritike glede stališča generala Smiljanića, ko je menda vzporejal svoj odnos do Koroške in neke vasi na Kosovu!

Namreč, že Zdravko Seručar je zapisal³³, da je še vedno pomanjkljivo raziskano, zakaj srbsko Vrhovno poveljstvo ni na prošnjo Narodnega sveta v Ljubljani v Slovenjo napotilo Jugoslovansko divizijo (formirano na solunski fronti tudi od slovenskih dobrovoljcev) – odgovor je bil negativen ali je zato obljubljen prihod 7. pehotnega polka iz Beograda,

³¹ Časopis *Slovenski narod*, Ljubljana, 2. decembra 1918, poročilo s proslave Zjedinjenosti.

³² Marijan F. Kranjc, *Odlikovanci na koroški fronti 1919–1920*, Vojnogodovinski zbornik Logatec, 2004, str. 35–46

³³ Zdravko Seručar, *Vojne akcije u Koruškoj 1918/19. godine*, Beograd, 1950, str. 31

vendar je po dveh dnevih prispel do Zagreba samo en bataljon. Na ponovno prošnjo iz Ljubljane dne 26. novembra 1918 je bil iz Zagreba poslan en bataljon 4. pehotnega polka, medtem ko je 7. pehotni polk poslan v Vojvodino radi zaščite meje proti Madžarski.

Čeprav je srbsko Vrhovno poveljstvo vedelo, da proti Avstriji ni bila določena demarkacijska črta, je šele 2. januarja 1919 zahtevalo od slovenske vlade oz. Narodnega sveta predlog te črte!

Posebno je nerazumno stališče srbske vlade, da ni zavrnila ali pa vsaj vložila prigovor na obvestilo zahodnega Vrhovnega poveljstva v Parizu, po katerem vojaške enote Države SHS niso bile priznane kot zavezniške sile, medtem ko so poražene vojaške sile avstro-ogrsko vojske dobile ta status predvsem zaradi zagotovitve miru in boja proti komunistični nevarnosti!

Posebno bi bilo zanimivo zvedeti, zakaj se je 15. decembra 1918 v Grabštajnu predal avstrijski vojski 3. bataljon 26. srbskega polka, ki mu je poveljeval kapetan Milosavljević in katerega so Avstrijci z vlakom preko Dunaja in Budimpešte prepeljali v Srbijo! Izjava poveljnika bataljona se menda nahajajo v arhivu srbskega Vrhovnega poveljstva, vendar je slovenski strani nepoznana.

Moj prijatelj dr. Nedok je v glavnem referatu odgovoril na nekatera moja vprašanja, zato je potrebno, da jih tudi navedem. Takole pravi:

- Nikola Pašić je bil predsednik srbske vlade v najtežjem obdobju srbske zgodovine – 1914–1918 in je bil tudi idejni oče skupne države SHS. Kot tak je bil tudi avtor mnogih deklaracij o združevanju južnoslovanskih narodov, predvsem Krfske deklaracije. Sredi decembra 1918 je predsednik vlade SHS postal Stojan Protić, medtem ko je Pašić bil imenovan za šefa delegacije Kraljevine SHS na pariški mirovni konferenci, v kateri so bili tudi slovenski in hrvaški predstavniki, člani Jugoslovanskega odbora v Parizu.
- Velike sile so imele posebne interese na Balkanu, pa tudi v Srbiji, ki se je do 1917 lahko naslanjala samo na Rusijo, potem pa je bila praktično osamljena. Velike sile so perfidno nasprotovale združevanju SHS v skupno državo. Največji nasprotnik je bila vsekakor Italija, kateri so zavezniki z Londonskim sporazumom podarili Primorsko, Dalmacijo. Zato je krivično Pašiću pripisovati, da je popuščal Italijanom ...
- Zavezniki vse do junija 1919 niso priznali skupne Države oz. Kraljevine SHS, pa je delegacija morala nastopati pod imenom Kraljevine Srbije. To je bil tudi razlog, da zavezniki niso priznali slovenskih in hrvaških nacionalnih enot niti dobrovoljskih, priznali pa so poseben status poraženi avstro-ogrski vojski, da bi zaščitila državo pred nekakšno komunistično nevarnostjo iz Rusije.
- Srbska vojska je v začetku solunske ofenzive štela 27.000 vojakov, po uspešnem preboju pa je bila znatno oslABLJENA. Vse do premirja je bila pod zavezniškim (francoskim) poveljstvom, pa je tako tudi njena II. armada, v kateri je bila tudi Jugoslovanska divizija (pretežno srbske sestave), naknadno napotena proti Kosovu, Črni gori in Dalmaciji. Narodni svet in vlada v Ljubljani sta morala vedeti, da ima srbsko Vrhovno poveljstvo samo taktične pristojnosti. To velja tudi za nujne intervencije srbskih enot v Vojvodini, na boku nove države SHS.
- Zato so nerazumni protesti okrog pošiljanja srbskih enot v Slovenijo, ko pa sta Narodni svet in vlada v Ljubljani celo ovirala svojega generala Maistra na Štajerskem in nadporočnika Malgaja na Koroškem! Zamujala pa sta tudi z organizacijo svoje lastne vojske, da so potem srbski dobrovoljci »reševali« Ljubljano, sicer brez boja, vendar s svojim pogumom in odločnostjo!

Argumenti dr. Nedoka so sicer prepričljivi in vredni upoštevanja, vendar je že tako, da je potrebno do kraja raziskati tudi arhive, ker zgodovinarji pravijo, da edino arhivi ne lažejo!

6 Zaključek

Iz povedanega je mogoče povsem nedvoumno zaključiti, da je bil prispevek srbskih dobrovoljcev, njih okrog 500 vojakov in častnikov, v bojih za slovensko severno in zahodno mejo, zelo pozitiven, kar je tudi vidno iz pohval generala Maistra, zahvale dr. Korošca in drugih javnih priznanj.

Z ozirom na nekatere sporne in ne dovolj jasne razloge, zlasti pa dejstvo, da niso povsem raziskani arhiv srbskega Vrhovnega poveljstva, kakor tudi vojaški in drugi arhivi zavezniških – antantnih sil, je potrebno, da se s primerne časovne distance, še enkrat pregledajo vsi dostopni arhivi, zatem pa se strokovno raziščejo in verificirajo nerešena vprašanja.

Tako bi bodočim generacijam zapusti dokaz skupnega razumevanja in bratskega pomaganja: Slovenci – Srbom (na solunski fronti) in Srbi – Slovencem (na koroški fronti).

Literatura

- Bjelajac, Mile, 1982. *Stvaranje vojske Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba*. Beograd: Istorijski institut.
- Kranjc, F. Marijan, 2004. *Odlikovanci s Koroške fronte 1919*. Logatec: Vojno-zgodovinski glasnik.
- Kranjc, F. Marijan, 2005. *Slovenska vojaška inteligenca*. Grosuplje: Grafis Trade.
- Kranjc, F. Marijan, 2008. *Rat posle rata – Doprinos srpskih dobrovoljaca u borbama za slovenačke severne in zapadne granice 1918/19*. Beograd: Vojno-sanitetni pregled Srbske vojske, tudi Vojaštvo – Military oz. <http://users.volja.net/marijankr/>, 25. 12. 2008.
- Kranjc, F. Marijan, 2009. *Franjo Malgaj Vojni spomini 1914–1919*. Maribor: Pro-Andy.
- Kranjc, F. Marijan, 2012. *Kdo je leta 1918 zaustavil Italijane na Vrhniku – srbski podpolkovnik Stevan Švabic ali vrhniški župan Franc Tršar? (Manj znana dejstva o koncentracijah italijanske vojske na zahodnih mejah Slovenije in agresivnih teritorialnih pretenzijah)*. Ljubljana: spletišče Vojaštvo oz. <http://users.volja.net/marijankr/>. 17. 1. 2012.
- Nedok, Aleksandar, 2008. *Borba za severne granice buduće zajedničke države krajem 1918 i 1919 i organizacija sanitetnih jedinica u tom periodu*. Beograd: Zbornik del z znanstvenega posveta, Vojno-sanitetni pregled Srbske vojske..
- Seručar, Zdravko, 1950. *Vojne akcije u Koruškoj 1918/19*. Beograd: Vojno delo. Viktor Andrejka, Viktor, 1928. *Razvoj vojaštva in vojaški dogodki od prevrata do danes*, zbornik *Slovenci v desetletju 1918–1928*. Ljubljana: Leonova družba.
- Skupina avtorjev, 2005. *Slovenska novejša zgodovina 1948–1992*, 1. del. Ljubljana, MK.
- *Slovenski narod*, 1918. Ljubljana: poročilo s proslave Zjedinjenosti v Ljubljani.
- Šnuderl, Maks, 1968. *Osvobojene meje: kronika Maribora in slovenske severne meje v letih 1918/19*. Maribor: Obzorja.
- Ude, Lojze, 1977. *Boj za severno slovensko mejo 1918/19*. Maribor.
- Vauhnik, Miloš, 1988. *Pe – fau, spomini*. Gorica.